

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษารูปแบบการรับสื่อมวลชนเพื่อสนองต่อความต้องการจำเป็น (Needs) และวิเคราะห์ความต้องการที่จะทำให้เกิดความคิดในการใช้สื่อมวลชนของคนงานไร่อ้อยซึ่งต้องการมุ่งจุดหมายถึงการศึกษา "ผู้รับสาร (Audience)" เป็นศูนย์กลางในฐานะที่เป็นผู้มีความตั้งใจ (Active) ในการเปิดรับสื่อมวลชน เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงเอาทฤษฎีที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และอธิบายความได้ผลการวิจัยที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และให้ได้ดีกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุด โดยใช้ทฤษฎีดังต่อไปนี้

ทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจจากสื่อมวลชน

(THE USES AND GRATIFICATION APPROACH)

ในแนวทางการศึกษา เรื่องการใช้สื่อและความพึงพอใจจากสื่อมวลชน เป็นการเน้นความสำคัญของกลุ่ม "ผู้รับสาร" (Audience) ในฐานะเป็น "ผู้กระทำการสื่อสาร" กล่าวคือ ตัวผู้รับสารจะเป็นผู้มีสิทธิเลือกใช้สื่อประเภทต่าง ๆ และเลือกรับเนื้อหาข่าวของข่าวสารเพื่อสนองต่อความต้องการของตน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2529 : 634)

McQuail (1979) ได้กล่าวว่า แรงผลักดันที่อยู่เบื้องหลังการเกิดแนวการศึกษาเกี่ยวกับ "การใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชน" ซึ่งเกิดขึ้นอย่างฉับพลันมี 2 ประการ

ประการแรก มีข้อโต้แย้งต่อข้อสมมุติฐานที่กำหนดไว้อย่างตายตัวอันเกี่ยวกับผลกระทบของสื่อที่มีต่อผู้รับสาร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการค้นพบใหม่ของมนุษย์ในวงวิชาสังคมวิทยาของอเมริกัน

ประการที่สอง เกิดมีความปรารถนาที่จะทำให้มีการโต้แย้งเกี่ยวกับแนวคิดทางสื่อสารมวลชน และทำให้เกิดแนวทางใหม่เกี่ยวกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาของสื่อกับกลุ่มผู้รับสาร ซึ่งหมายถึง แนวคิดทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจนี้เอง

ทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจจากสื่อมวลชน อยู่ภายใต้กรอบทฤษฎีที่นักการสื่อสารมวลชนเรียกกันว่า ทฤษฎีเชิงหน้าที่ (Functional Perspective) การวิเคราะห์ในเชิงหน้าที่ของสื่อมวลชนนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า พฤติกรรม และปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ต่างก็เกี่ยวข้องในเชิงหน้าที่ต่อกัน กล่าวคือ มีความเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ ทั้งแบบลูกโซ่และแบบวงจร ดังนั้น พฤติกรรมของมนุษย์จึงอาจจะอธิบายได้ว่า เกิดขึ้นจากความต้องการ (Needs) ซึ่งความต้องการของแต่ละคนจะมีที่มาต่าง ๆ กันพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนของบุคคลเกิดขึ้น เพื่อสนองความต้องการอันเกิดจากพื้นฐานจิตใจของบุคคลนั้น ๆ และประสบการณ์ที่บุคคลนั้นได้รับจากสถานการณ์ทางสังคมของเขา

แม้ว่าการใช้สื่อมวลชนนั้น ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับความต้องการทุก ๆ ด้านของมนุษย์ แต่ก็เป็นที่น่าสนใจว่าน่าจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับความต้องการบางอย่าง ตัวอย่างเช่น

1. ความต้องการข่าวสารข้อมูล
2. การเปิดรับสื่อมวลชนเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องขาดเสียบางสิ่งบางอย่างที่ขาดไปหรือหาไม่ได้ขณะนั้น เช่น ความต้องการมีการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น
3. การใช้สื่อหรือบริโภค จึงถือได้ว่าเป็นตัวแปรที่ช่วยให้ระบบสังคมของมนุษย์เข้าสู่สมดุล
4. ทำให้มนุษย์มีศักยภาพในการปฏิบัติหน้าที่ตามปกติได้ดียิ่งขึ้น

5. พฤติกรรมการรับสารของมนุษย์ เป็นสิ่งที่เกิดจากปฏิกิริยาตอบโต้ต่อความต้องการของมนุษย์เองที่จะรักษารูปแบบพฤติกรรมที่เหมาะสม

6. เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม

7. เพื่อรักษาให้ระบบชีวิตของตนคงอยู่ได้อย่างปกติ

(ยุบล เบญจรงค์กิจ, 2534)

การศึกษาทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจจากสื่อมวลชนนี้ เริ่มต้นเป็นครั้งแรกเมื่อ Herzog (1944) ศึกษาเกี่ยวกับความพอใจที่แม่บ้านได้รับจากการฟังรายการละครวิทยุภาคกลางวัน ในขณะที่เกี่ยวกับการศึกษาผลกระทบของสื่อต่อผู้รับสารว่าสื่อมวลชนไม่ได้มีอิทธิพลต่อผู้รับสารมากนัก

Lagarsfeld and Stanton (1949) พบว่า ในการหาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐ ปี 1948 การหาเสียงไม่ได้ทำให้ผู้ลงคะแนนเสียงเปลี่ยนใจในการเลือกผู้สมัครเลย เพียงแต่ช่วยให้ผู้ลงคะแนนเสียงมั่นใจในการเลือกแต่เดิมของตนมากขึ้นเท่านั้น

จากการค้นพบในแนวนั้น ทำให้นำไปสู่ความคิดที่ว่า ผู้รับสารเลือกใช้สื่อประเภทต่าง ๆ และเลือกรับเนื้อหาของสารเพื่อสนองความต้องการของตน ทำให้การวางแผนความคิดใหม่ว่า ในการสื่อสารนั้นผู้รับสารคือตัวจักรที่จะตัดสินใจโดยอาศัยพื้นฐานความต้องการของตนเองเป็นหลัก

ในปี ค.ศ. 1973 Katz และคณะ ได้วิจัยโดยศึกษาข้อมูลที่ได้จากผู้ที่ใช้สื่อในประเทศอิสราเอล ทำให้เกิดความสนใจต่อวงการสื่อสารมวลชน และการวิจัยครั้งนี้ได้กลายเป็นต้นแบบของการศึกษา ทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจจากสื่อมวลชน โดย Katz ได้สำรวจและพยายามสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการวัดความต้องการทางด้านจิตใจและสังคมของผู้รับสาร โดยมีองค์ประกอบ

3 อย่างรวมกัน ที่เรียกว่า "Classification of Media-Relate Needs"

แผนภาพที่ 1 Classification of Media-Related Needs

(ก) ลักษณะความต้องการ (Needs)	(ข) จุดประสงค์ของการ ติดต่อของบุคคลต่อ สิ่งภายนอก (Connection)	(ค) บุคคลหรือสิ่งภายนอก ที่มนุษย์โยงการติดต่อ ไปสู่ (Referent)
1. ต้องการให้เพิ่มมากขึ้น 2. ต้องการให้ลดน้อยลง 3. ต้องการให้ได้มา	1. การติดต่อเพื่อรับ ข่าวสารความรู้ 2. การติดต่อเพื่อความ พอใจเพื่อประสบการณ์ ทางอารมณ์ 3. การติดต่อเพื่อความ เชื่อถือ ความมั่นใจ ความมั่นคง และ สถานภาพ 4. การติดต่อเพื่อเชื่อมโยง ความสัมพันธ์	1. ตนเอง 2. ครอบครัว 3. เพื่อนฝูง 4. สังคม รัฐบาล 5. ชนบประเพณี วัฒนธรรม 6. โลก 7. สิ่งภายนอกอื่น ๆ ที่มี ความหมายน้อย

จากองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ Katz ได้สร้างข้อความแสดงความต้องการของผู้ที่ใช้สื่อ 35 ข้อความ ได้ชี้ให้เห็นถึงความต้องการของบุคคลที่จะใช้สื่อเพื่อสนองตอบความพึงพอใจของตน ตัวอย่าง

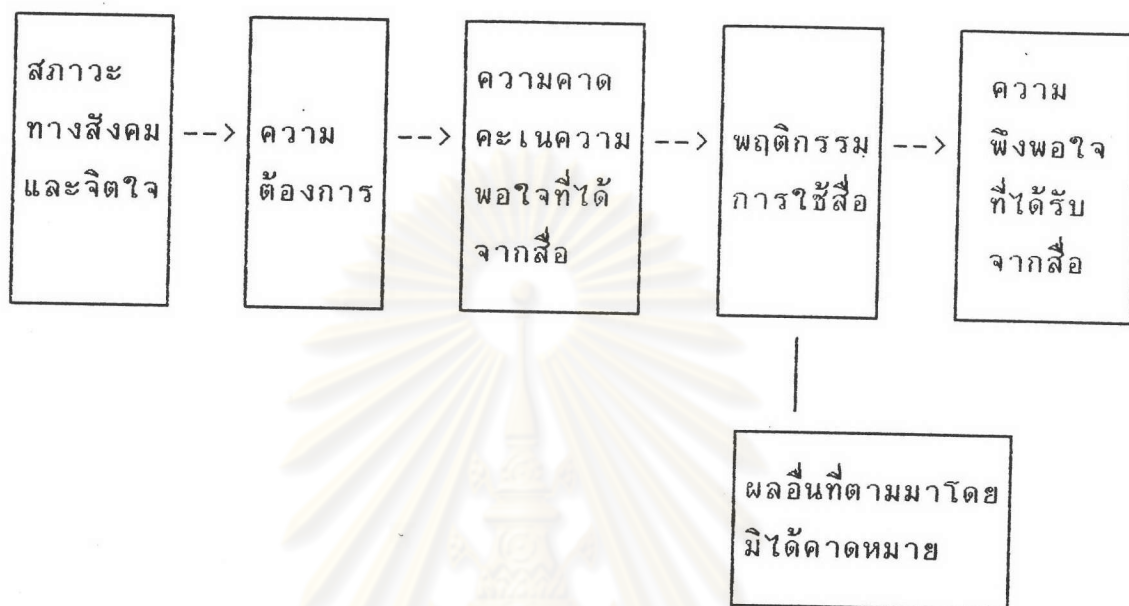
ผู้รับสารใช้สื่อเพื่อหลีกเลี่ยงสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันก็สามารถสร้างจากองค์ประกอบได้ดังนี้ ก.2, ข.4, ค.1 นอกจากนี้จะแยกองค์ประกอบดังในรูปแบบแผนภาพที่ 2 แล้ว Katz ยังได้นำเอา 35 ข้อความ มาแยกกลุ่มตามความต้องการลักษณะทาง Cognitive Need, Affective Need, Intergrative Need และ Escape Need ซึ่งได้อธิบายได้ดังนี้

1. Cognitive Need คือ ความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชน เพื่อจะได้ข่าวสาร ความรู้ และความเข้าใจในตัวบุคคล เหตุการณ์ หรือสิ่งต่าง ๆ
2. Affective Need คือ ความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชนเพื่อจะได้รับความพึงพอใจ หรือได้รับประสบการณ์ทางอารมณ์ รวมทั้งในเรื่องของความสวยงาม หรือศิลปะต่าง ๆ
3. Integrative Need คือ ความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชนเพื่อจะได้รับความเชื่อถือ ความมั่นใจ ความมั่นคง และสถานภาพอันเป็นที่ยอมรับ
4. Escape Need คือ ความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชนเพื่อหลีกเลี่ยงจากสภาพความเป็นจริงชั่วขณะ

ในปี 1974 Katz ได้วางแบบแผน (Pattern) ของทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจจากสื่อมวลชน ดังนี้

แผนภาพที่ 2 แบบจำลองอธิบายการใช้สื่อและความพึงพอใจจากสื่อมวลชน

(Katz : 1974)



จากแผนภาพตามตารางนี้ Katz ได้ศึกษาเกี่ยวกับ

1. สภาวะทางสังคมและจิตใจที่มีผลต่อ
2. ความต้องการของบุคคลซึ่งนำไปสู่
3. การคาดคะเนเกี่ยวกับ
4. สื่อและแหล่งที่มาของสาร การคาดคะเนนี้นำไปสู่
5. ความแตกต่างกันในการใช้สื่อ และพฤติกรรมอื่น ๆ ของแต่ละบุคคลยังผลให้เกิด
6. ความพอใจที่ได้รับจากสื่อ และ
7. ผลอื่น ๆ ที่บางครั้งมิได้คาดหมายมาก่อน

แบบจำลองที่ Katz (1974) อธิบายได้ดังนี้ คือ

"สภาวะของสังคมและจิตในที่แตกต่างกัน ก่อให้มนุษย์มีความต้องการแตกต่างกันไป ความต้องการที่ต่างกันนี้ ทำให้แต่ละคนคาดคะเนว่า สื่อแต่ละประเภทจะสนองความพอใจได้ต่างกันออกไปด้วย ดังนั้น ลักษณะของการใช้สื่อของบุคคลที่มีความต้องการไม่เหมือนกันจะแตกต่างกันไป ขึ้นสุดท้ายคือความพอใจที่ได้รับจากการใช้สื่อ จะต่างกันออกไปด้วย"

Wright (1950) กล่าวว่า การที่มนุษย์เลือกใช้สื่อมวลชนเพื่อสนองความต้องการของตน หมายถึง การมองดูหน้าที่ของสื่อมวลชนที่มีต่อผู้รับสาร (Functional Approach) ดังนั้น การศึกษาการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ จึงได้เน้นเกี่ยวกับการแบ่งประเภทและหน้าที่ของสื่อมวลชนที่มีต่อผู้รับสารด้วย

McQuail และคณะ (1972) ได้สรุปหน้าที่ของสื่อเข้าไว้เป็น 4 ประเภท ด้วยกัน

1. หน้าที่เสนอข่าวสาร (Information) สอนองความต้องการของมนุษย์ที่จะรับรู้ข่าวสาร ความเป็นไปของสังคมที่แวดล้อมตัวบุคคลอยู่
2. เสริมสร้างเอกลักษณ์ (Personal Identity) ของบุคคล สอนองความต้องการที่จะมีสิ่งที่อ้างอิงและความต้องการที่จะสร้างค่านิยมของตนเอง
3. สร้างเสริมการติดต่อกับสังคม (Social Interaction) สอนองความต้องการที่จะมีเพื่อนและติดต่อกับสังคมภายนอก
4. หน้าที่เสนอความบันเทิง (Entertainment) เพื่อสนองความต้องการที่จะหนีพ้นชั่วขณะ (Escape) ไปจากหน้าที่การงานอันจำเจ เพื่อผ่อนคลายและสนุกสนานไปกับการปล่อยอารมณ์

การศึกษาตามแนวคิดนี้ มิได้มุ่งศึกษาว่าสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อผู้รับสาร โดยตรง หรือสื่อได้ให้อะไรแก่ผู้รับสารบ้าง แต่มุ่งเน้นที่จะศึกษาผู้รับสารในฐานะเป็นผู้มีสิทธิในการเลือกใช้สื่อมวลชน เพื่อสนองความต้องการของตน หรือผู้รับสารมีพฤติกรรมในการเลือกใช้สื่อมวลชนอย่างไร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Katz (1973 : 62-63) ได้ทำการศึกษาความต้องการการใช้สื่อ เพื่อประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ใช้สื่อมวลชนที่ประเทศอิสราเอล โดยพยายามสร้างเครื่องมือที่ใช้วัดความต้องการ การทางด้านจิตใจและสังคมของผู้รับสารมากกว่าที่จะพิสูจน์สมมติฐานใด ๆ พบว่า ความต้องการสื่ออื่นที่มีใช้สื่อมวลชนให้ความพึงพอใจแก่ผู้รับสารมากกว่าสื่อมวลชน เช่น เพื่อน วันหยุด การเรียน การทำงาน

ส่วนสื่อมวลชนที่สำคัญที่สุดก็คือ หนังสือพิมพ์ อันดับที่สองก็คือ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ ส่วนหนังสือ ภาพยนตร์ มีความสำคัญน้อยกว่า

Rubin (1979 : 109-120) ได้ผลการวิจัยที่สนับสนุนทฤษฎีการใช้สื่อ เพื่อประโยชน์และความพึงพอใจสนองความต้องการของผู้ใช้สื่อ โดยเฉพาะการใช้สื่อโทรทัศน์พบว่าการดูโทรทัศน์รายการต่าง ๆ ในผู้ชมที่สูงอายุมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับความตั้งใจที่จะรับประโยชน์ในแง่ต่าง ๆ จากโทรทัศน์ เช่น ผู้มีความสนใจติดตามข่าวสารการเมือง จะเลือกดูรายการที่เสนอสาระต่าง ๆ มากกว่ากลุ่มอื่น และยังพบความสัมพันธ์ในทางลบระหว่างผู้ที่มีความตั้งใจใช้สื่อในการฆ่า เวลากับการดูรายการข่าวทางโทรทัศน์ด้วย

Palmgreen and Rayburn (1979) ได้วิจัยเกี่ยวกับการใช้สื่อ เพื่อประโยชน์และความพึงพอใจในการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ โดยศึกษาความคาดหวังและความพึงพอใจในการชมโทรทัศน์ด้านการศึกษา ในรัฐเคนตักกี สหรัฐอเมริกา พบว่าความคาดหวังและความพึงพอใจของผู้ชมมีความแตกต่างกันสูง และมีความสัมพันธ์ในเชิงลบ คือ ความคาดหวังสูง-ความพึงพอใจต่ำหรือความคาดหวังต่ำ-

ความพึงพอใจสูง

ยুবล เบ็ญจรงค์กิจ (Yubol Benjarongkit : 1985 : X -XI) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับงานที่เกิดขึ้นในชีวิตความต้องการและการใช้ประโยชน์จากรายการโทรทัศน์ของผู้ชมเพื่อศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์จากเหตุการณ์ในชีวิต และการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางจิตวิทยา ความเคยชินในการชมรายการโทรทัศน์และความพึงพอใจในของผู้ชมรายการโทรทัศน์ พบว่า เหตุการณ์ในชีวิตทั้งหมดที่เกิดขึ้นเป็นผลให้ความต้องการ สิ่งแวดล้อมทางสังคม และรายการโทรทัศน์ทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไป และการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการ เช่นว่านี้ ยังเป็นผลให้การชมรายการโทรทัศน์ของบุคคลเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วยนั้น เป็นการช่วยอธิบายให้เห็นว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการใช้สื่อโทรทัศน์ด้วย

ด้วยแนวคิดทฤษฎี การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชน ดังที่กล่าวมา ทั้งหมดนี้จะถูกนำมาใช้เป็นกรอบและแนวทางสำคัญ ในการศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนของคนงานไร่อ้อย เพราะเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยเรื่อง "การใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์ของคนงานไร่อ้อยที่หมู่บ้านหนองประเสวีรัฐ อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี" ซึ่งจะอธิบายในบทต่อไป

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย